

In stemma Matthiae Strobicz Tomasza Tretera a problem atrybucji drukowanych utworów okolicznościowych. Komunikat

In stemma Matthiae Strobicz by Tomasz Treter and the problem of attribution of printed occasional works: Announcement

Alicja Bielak

Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk

 <https://orcid.org/0000-0003-0701-0634>

e-mail: alicja.bielak@ifispan.edu.pl

Abstract. The character of Tomasz Treter, the artist and writer, who acted as a secretary to kings and bishop Stanisław Hozjusz, has enjoyed intense interest of researches in recent years. Insofar as the artistic work received detailed analyses, the literary one remains uncharted to such a degree that even his oeuvre is unknown. Treter's work should include occasional literature dispersed throughout leaflets and as paratext. **The aim** of this announcement is the discussion about and translation of *De insignibus*, a stemma of the coat of arms of Maciej Strubicz included in *Epigrammata in stemma Generosi Nobiliss[imi]que Viri D. Matthiae Strobicz, S.R.M. Secretarii, Equ[it]is Poloni* (Brunsberga: Georg Schönfels, 1603). The writing has not been assigned to Treter so far, hence the announcement, apart from making its translation available, sets it in the Treter's network, providing an impetus to further exploration of the poetic legacy of the Warmia canon. This example serves as an impetus to draw attention to the issues of attribution and cataloging of this type of works.

Keywords: stemma, epigram, Tomasz Treter, Maciej Strubicz.

Prace katalogowania to przedsięwzięcia zakrojone na dekady, a przyjęty sposób indeksowania zawsze wiąże się z pominięciem części informacji. Szczególną pozycję pod tym względem zajmują wiersze pochwalne umieszczone czy to w drukach ulotnych, okolicznościowych (których autorów nierzadko

nie wymienia się), czy jako element ramy wydawniczej (paratekst). Informacje o autorstwie tego rodzaju literatury okolicznościowej – szczególnie istotne w badaniach literaturoznawczych, mających na celu identyfikację twórczości poszczególnych pisarzy – często umykają katalogom i bibliografiom¹. Niemniej w związku z ciągłym rozwojem dziedziny bibliotekoznawstwa i pracą bibliotekarzy katalogerów można spodziewać się nowych „odkryć”, a raczej odnajdowania – w rezultacie poszukiwań w bazach – nieznanych dotąd utworów dawnych pisarzy.

W trakcie pracy katalogerskiej w Uppsala universitetsbibliotek, znanej jako Carolina Rediviva – dzięki uprzejmości kierownika zbiorów specjalnych, Petera Sjökvista – trafił w moje ręce sammelband o sygn. Uub 50:261(1–2), pochodzący z dawnej biblioteki braniewskiego kolegium jezuitów². Składa się on z dwóch publikacji wydanych w Braniewie, w zaprzyjaźnionej z zakonem oficynie Grzegorza Schönfelsa:

1. *Vitae Episcoporum Posnaniensium per Ioannem Longini, sive Dlugosium Canonicum Cracouiensem conscriptae, nunc primum, auspiciis [...] D. Ioannis Tarnawski, Archiepiscopi Gnesnensis [...] opera Thomae Treteri, Custodis & Canonici Varmiensis [...] cum earundem Supplemento in lucem editae* (1604)³;

¹ Nie oznacza to, że są całkowicie pomijane, aczkolwiek odnotowuje się je głównie w przypadku poloników. Dziękuję serdecznie dr Martynie Osuch za uwagi do poniższego komunikatu oraz Tomaszowi Płóciennikowi za przekład i opracowanie łacińskiego utworu Tomasza Tretera.

² Sammelband Uub 50.VIII.3 (inna sygn.: Biogr. Saml. Kyrklig [Długosz] (1–2)). Zob. opis katalogowy w LIBRIS: <https://libris.kb.se/bib/13514557?vw=full&tab3=full> [dostęp: 10.06.2025].

³ Pierwszy druk – o sygn. Uub, 50:261 (1); inna sygn. Biogr. Sam. Kyrklig [Długosz] (1) – oprawiony w klocku należał początkowo do śląskiego pedagoga, Michaela Neumanna (1525–1595), o czym świadczy wpis własnościowy na verso karty tytułowej („Michaelis Neandri Agathopolitani”); zob. opis katalogowy w LIBRIS: <https://libris.kb.se/bib/13514557?vw=full&tab3=full> [dostęp: 10.06.2025]. Dodatkowo podkreślone „DLVGOSIVM” w podtytule. Zob. *The catalogue of the book collection of the Jesuit College in Braniewo held in the University Library in Uppsala*, t. 2: *The 16th and 17th century books*, oprac. M. Spandowski, red. S. Szyller, J. Trypućko, Warszawa–Uppsala 2007, nr 1694, s. 440 (warto przy okazji zaznaczyć, że w pozycji kat. nr 1694 – ibidem, s. 208 – wkradła się błędna sygnatura druku współoprawnego: zamiast sygn. 2477 powinna być sygn. 2487). W katalogu Trypućki (a następnie w opracowaniu Michała Spandowskiego) pojawia się rozróżnienie na warianty A i B (różnica między wariantami ogranicza się do sposobu sygnowania składek, zob. ibidem, s. 438–439: nr 2487, 2488), a także informacja, że interesujące nas druki są współoprawne w dwóch klockach: 1) omawianym w niniejszym komunikacie *Vitae episcoporum Posnaniensium* (sygn. 50:261,1–2, nr kat. 208) oraz 2) *Speculum pietatis continentiae* (Brunsberga: Georg Schönfels, 1605) autorstwa Fabianusa Quadrantiusa, sygn. D 227 (nr kat. 2698).

2. *Orationes tres in obitum trium Illustriss[imorum] Ducum Radiuilorum, quorum nomina et dignitates sequens pagella indicabit. Genealogia eiusdem Ducalis familiae et domus Szidloueciae in fine libelli addita* (1603)⁴.

Sammelband został oprawiony w tekturę obleczoną pergaminem z tłoczeniami ślepymi na obu okładzinach i grzbiecie. Na grzbiecie umieszczono nalepkę sygnaturową „261” (co świadczy o pochodzeniu książki z biblioteki klasztornej) oraz zapisano nazwisko Jana Długosza i jego łacińską wersję „Longinus” – kolejno czarnym i czerwonym atramentem. Jak poświadcza notatka proveniencyjna z *Vitae episcoporum Posnaniensium*, książka została wpisana do biblioteki kolegium jezuickiego w Braniewie 18 maja 1608 roku („Inscriptus 1608 18 Maii Cat[alogo] Col[legii] Bru[n]s[bergensis] S[ocietatis] J[esu]”).

Co istotne, *Vitae episcoporum Posnaniensium*, zawierające żywoty biskupów poznańskich opisanych początkowo przez Długosza, zostały opracowane i uzupełnione przez Tretera, który podpisał się pod dedykacją dla Jana Tarnawskiego („Ioanni Tarnawski [...] archiepiscopo Gnesnensi [...] Thomas Treterus”) i ostatecznie podał całość do druku („opera THOMAE TRETERI custodis et canonicis Varmiensis, S.R.M. Secretarii cum earundem SVPPLEMENTO in lucem edita”). Oba druki interesującego nas uppsalskiego sammelbandu łączy więc postać kanonika warmińskiego. Choć Treter nie odgrywa w żadnym z nich pierwszorzędnej roli, każdorazowo przyczynił się do ich powstania, co może wyjaśniać intencję stojącą za ich współopracowaniem przez kogoś z kręgu Tretera prawdopodobnie przed 1608 rokiem, w którym publikacja trafiła do biblioteki kolegium braniewskiego.

Drugi element omawianego sammelbandu (*Orationes tres*) to z kolei zbiór dzieł współwydanych, który zawiera trzy accedity, z czego dwa zostały wymienione na karcie tytułowej. Pierwszy (*Orationes tres*, k. A₁–L₁) stanowi zbiór trzech oracji pogrzebowych na cześć Jerzego, Alberta i Stanisława Radziwiłłów autorstwa Daniela Nigera, Stanisława Bertholanusa i Andrzeja Petronia. Drugi to opis genealogiczny rodziny Radziwiłłów (*Genealogia atque Familia Ducum Radivilorum, Brunsbergae* 1603, k. L₂–R₄) autorstwa Macieja

⁴ Drugi druk o sygn. Uub, 50:261,2; inna sygn. Biogr. Sam. Kyrklig [Długosz] (2): *Vitae episcoporum Posnaniensium per Ioannem Longini sive Dlugossium [...] conscriptae nunc primum auspiciis [...] Ioannis Tarnavvski, archiepiscopi Gnesnensis [...] opera Thomae Treteri [...] canonici Varmiensis [...] cum earundem supplemento in lucem editae*, Brunsbergae: Georg Schönfels, 1604, k. tyt., LIBRIS: <https://libris.kb.se/bib/13513751?vw=full> [dostęp: 10.06.2025]. Ciekawy ze względu na liczne notatki na marginesach i w tekście jest również egz. BN SD XVII.3.12125, w którym anonimowy skryba dopisywał szczegóły życia biskupów.

Strubicza⁵. W klocku wydawniczym znajdują się również uwzględnione w sygnowaniu tablice genealogiczne w formacie większym od całości druku (złożone sześciokrotnie)⁶.

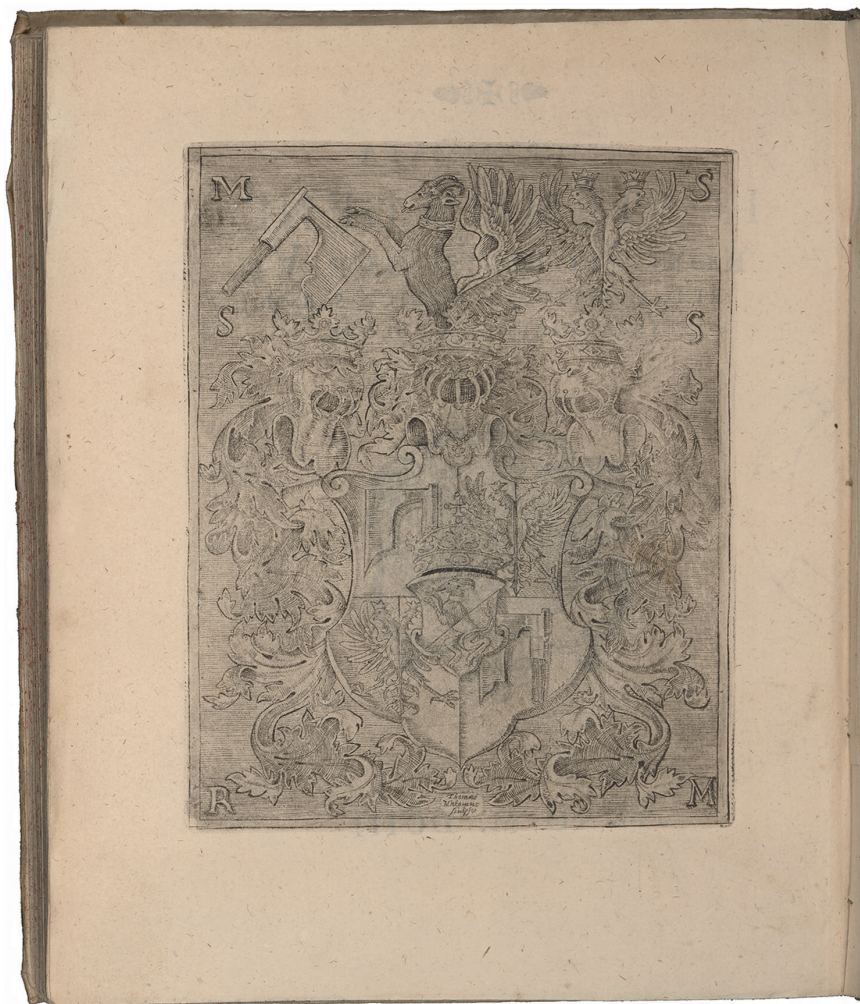
Co najistotniejsze w kontekście poniższego komunikatu, wspomniane oracje pogrzebowe i opisy genealogiczne zostały dodatkowo współwydane z trzecim elementem: *Epigrammata in stemma Generosi Nobiliss[imi]que Viri D. Matthiae Strobicz, S.R.M. Secretarii, Equ[itis] Poloni* (Brunsberga: Georg Schönfels, 1603). Zawiera on epigramaty na herb Macieja Strubicza (Strobycza, Strobicza), dworzanina i sekretarza Zygmunta Augusta, kartografa króla Stefana Batorego i Radziwiłłowskiego, jednego z uczestników wyprawy „Sierotki” do Ziemi Świętej⁷. Rok wydania dziełka (1603) zbiega się niemal z przypuszczalną datą śmierci Strubicza (1604). Przyczyna połączenia druków wychwalających dom Radziwiłłów wraz z drukami upamiętniającymi nobilitację ich kartografa może wiązać się z działalnością syna Strubicza. Z dużą pewnością można przypuszczać, że załączone do *Orationes tres* drzewa genealogiczne wspomina w liście z 16 marca 1604 roku z Ratyzbony Łukasz Felicjan Massalski, opiekun Jana Jerzego, Albrychta Władysława i Krzysztofa Mikołaja Radziwiłłów podczas ich *peregrinatio academica*: „Reverendus pater Dicius trzy mappy Lithuaniae et **arborem vitae** [podkr. – A.B.] oddał w Pradze, w Regenspurku, w Auszpurku do Collegiów”⁸. Oznacza to, że druk okolicznościowy prawdopodobnie powstał z myślą o jego natychmiastowym kolportażu za granicą wraz z tzw. mapą Radziwiłłowską. Notabene w podróży brał udział

⁵ Strubicz umieścił na początku dedykację (datowaną na rok 1601) dla synów Radziwiłła „Sierotki”: Jana Jerzego, Albrychta Władysława i Krzysztofa Mikołaja Radziwiłłów, a także opis rodziny Radziwiłłów, poczynszy od Mikołaja I (k. L₂–O₄), oraz opis domu Szydłowieckich (k. Q₁–R₄).

⁶ Pierwsza ukazuje drzewo genealogiczne rodziny Radziwiłłów po mieczu (*Genealogia paterna Ducum Radiwilorum*, k. [P]) i kądzieli (*Genealogia materna Ducum Radiwilorum. Domus Szydloweciae*, k. S). W trzech zachowanych egzemplarzach wielkoformatowe tablice genealogiczne zostały przyklejone w różnych miejscach, por. egz. BN SD XVII.3.12125 i Forschungsbibliothek Gotha der Universität Erfurt, sygn. Biogr 8° 00369/01 (02). W egzemplarzu z Universität Erfurt niezgodnie z zamysłem drukarza tablica z genealogią rodziny Szydłowieckich (składka oznaczona „S”) została umieszczona dopiero w *Epigramma in stemma ... Matthiae Strobicz*.

⁷ K. Buczek, *Kartografia polska w czasach Stefana Batorego*, Warszawa 1933, s. 84–97; T. Chrzanowski, *Działalność artystyczna Tomasza Tretera*, Warszawa 1984, s. 219; J. Niedźwiedz, *Mercator's Lithuanian-Russian borderlands: Russiae pars amplificata (1595) and its Polish sources*, „Imago Mundi” 2019, t. 71, nr 2, s. 151–172.

⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłowskie, dział V, teka 219, nr 10 061, cyt. za: S. Alexandrowicz, *Kartografia Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do XVIII wieku*, *Cartographia Magni Ducatus Lithuaniae XV–XVII saeculorum*, Warszawa 2012, s. 79.

Miedzioryt autorstwa Tomasza Makowskiego przedstawiający herb własny Macieja Strubicza, umieszczony na odwrocie karty tytułowej acceditu *Epigrammata in stemma Generosi Nobiliss[imi]que Viri D. Matthiae Strobicz, S.R.M. Secretarii, Equ[it]is Poloni* (Brunsberga: Georg Schönfels, 1603)

Źródło: Uppsala universitetsbibliotek, 50.VIII.3 sammelband.

syn Macieja Strubicza – Maciej Samuel Strubicz, który chciał przy okazji zadbać o dobre imię własnego rodu⁹. Koligacje te mogą tłumaczyć współwydanie pochwalnych epigramatów na cześć Strubicza z publikacją na cześć domu

⁹ Por. jego list z podróży (Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłowskie, dział V, teka 378, nr 15 227a), zob. S. Alexandrowicz, op. cit., s. 80 (przyp. 167).

Radziwiłłowskiego, któremu on służył. Strubicz obracał się w tych samych kręgach co Treter, służył na tych samych dworach – Mikołaja Radziwiłła i Stefana Batorego. Jak przypuszcza Tomasz Chrzanowski, Treter chciał prawdopodobnie załączyć swój poczet królów do pracy *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et re publica regni Polonici* Marcina Kromera wydanej w Kolonii w 1589 roku. Do edycji dołączono – sporządzoną przez Strubicza – mapę Litwy, poczet Tretera z kolei ostatecznie się w niej nie znalazł¹⁰.

Wspomniany druk na cześć Strubicza otwiera kunsztowny miedzioryt ukazujący herb tegoż (autorstwa Tomasza Makowskiego: *Thomas Makovius sculpsit*¹¹). Co istotne, w uppsalskiej bibliotece znajduje się także uniikat samodzielnego wydania tzw. Radziwiłłowskiej mapy Wielkiego Księstwa Litewskiego (1613), również rytowany przez zatrudnionego na dworze nieświeskim „Sierotki” Tomasza Makowskiego, który ostatecznie wykonał miedzioryt wedle rysunku zmarłego już Strubicza¹². Na kolejnych pięciu stronach analizowanego druku znajduje się sześć wierszy na herb Strubicza. Skupiają się one każdorazowo na pojedynczych elementach herbu, pokazując poszczególne etapy jego ewolucji związanej z nobilitacją kartografa. Opisują kolejno: finalny wygląd herbu (*De insignibus eiusdem*, k. S2r), dziedziczny herb rodu Strobiczów (*In Avitum Strobiczianae familiae stemma*, k. S2r–v), udostojnienie orłami po adopcji przez Tęczyńskich (*In Comitum Tencziniosorum Aquilam et Asciam, Strobiczianae Domui Amica Adoptione Communicatam*, k. S3r), dodanie korony po nobilitacji przez króla i hrabiów Tęczyńskich (*In Stemma Strobiczianum: Regio et Comitum Tencziniorum Favore Auctum*, k. S3v–S4r)¹³. Złożoną historię herbu odzwierciedla również obecny na rycinie trójczołowy klejnot tautologiczny, powtarzający wymienione motywy heraldyczne.

Jedynie pierwszy z utworów poetyckich został sygnowany imieniem i nazwiskiem autora: Tomasza Tretera, pozostałe są anonimowe, co w przypadku stemmatów było dość częstą praktyką. Wiersze na herb lub wizerunek (*imagines*) umieszczane w ramie wydawniczej czy publikowane jako osobne druki okolicznościowe (jak w tym przypadku) stosunkowo rzadko sygnowane są imieniem i nazwiskiem autora. Wynika to przede wszystkim z ich funkcji

¹⁰ T. Chrzanowski, op. cit., s. 159; K. Buczek, op. cit., s. 85.

¹¹ H. Widacka, *Nieznane miedzioryty heraldyczne Tomasza Makowskiego*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej” 2003, nr 1/164, s. 46–49.

¹² S. Alexandrowicz, op. cit., s. 72–73: rytownik: Hessel Gerrits (Amsterdam 1613), zob. reprodukcję w: ibidem, s. 307. L. Birkenmajer, *Wiadomość o mapie geograficznej Litwy Tomasza Makowskiego (z r. 1613) uważanej za zaginioną*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Akademii Umiejętności” 1913, t. 18, nr 4, s. 24–25.

¹³ Dodatkowo formę końcową opisują jeszcze dwa zamieszczone na końcu utwory: *Eidem G.D.M. Strobiczio* (k. S5r) i *Aliud* (k. S5r).

pochwalnej i eksponowania osoby wychwalanej (mecenasa, nakładcy), a nie autora¹⁴. Kolejnej przyczyny należy upatrywać w okolicznościach powstania. Utwory tego rodzaju były pisane często w ramach ćwiczeń przez studentów na polecenie nauczycieli retoryki – takie zbiorcze autorstwo czasami określa się jako *iuventus studiosa* („pilna młodzież”)¹⁵.

Mimo że autorstwo Tretera w omawianym druku jest wskazane wprost, nie uwzględniają go ani biogramy kanonika warmińskiego, ani bibliografie literaturoznawcze, ani katalogi biblioteczne (z wyjątkiem bazy VD 17)¹⁶.

DE INSIGNIBVS

EIVSDEM

STRObiczium claris olim natalibus ortum,
 Ornandum Virtus duxit & ipsa sibi;
 Fecit ut AVGVSTO REGI charissimus esset,
 TENCZINIAEque dedit gentis amore frui.
 STRobicziana nouos hinc CAPREA sumpsit honores,
 Stemmatis augmento condecorata sui,
 REX Galeae Diadema dedit: dedit atque Bipennem
 Alite cum gemino TENCZINIANA domus.

¹⁴ Słusznie zauważa Bartłomiej Czarski, że w kontekście stemmatów umieszczanych powszechnie jako parateksty w książce staropolskiej nie sposób utrzymać obserwacji Renardy Ociecek na temat ramy utworu jako miejsca, w którym ja odautorskie jest szczególnie eksponowane: „wspólnym rysem dla wszystkich [jej – A.B.] cząstek było zaznaczenie obecności autora, wręcz eksponowanie «ja» autorskiego i sformułowania metatekstowe, zróżnicowane treściowo i funkcjonalnie; nierzadko przybierały one charakter znaczących manifestów i deklaracji twórczych” R. Ociecek, *Rama utworu* [hasło], w: *Słownik literatury staropolskiej (średniowiecze – renesans – barok)*, red. T. Michałowska przy współudziale B. Otwinowskiej, E. Sarnowskiej-Temeriusz, Wrocław 2002, s. 776; zob. B. Czarski, *Stemmaty w staropolskich książkach, czyli rzecz o poezji heraldycznej*, Wilanów 2012, s. 100.

¹⁵ B. Czarski, op. cit., s. 100.

¹⁶ Brak w haśle *Polskiego słownika biograficznego* (t. 55, z. 1, Kraków 2023, s. 79–83) i w Nowym Korbutie (*Piśmiennictwo staropolskie: hasła osobowe N–Ż*, oprac. zespół pod kier. Romana Pollaka, Warszawa 1965, s. 345–347). Karol Estreicher notuje druk, ale ani nie rozróżnia wariantów, ani nie wspomina Tretera jako autora epigramatu (K. Estreicher, *Bibliografia staropolska*, t. 26, Kraków 1915, s. 72). Podobnie Józef Trypućko nie uwzględnia wśród autorów Tretera. W katalogach jako autor widnieje Maciej Strobicz (por. katalogi Biblioteki Narodowej, Uppsala universitetsbibliotek). Mimo rozpoznania Tretera jako współautora druku przez uppsalskich bibliotekarzy w miejscowym katalogu również nie wprowadzono informacji o Treterze. Jego współautorstwo zostało odnotowane jedynie w bazie Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts (VD 17, 39:121463D).

Haec meritis sunt digna tuis Insignia: quidnam,
STROBICZI, signent, inferiora dabunt.

THOMAS TRETERVS
CVSTOS VARMIENSIS R[egius] S[ecretarius]

O INSYGNIACH
TEGOŻ

Tego STRUBicza, co niegdyś w domu szlachetnym się zrodził,
Zdecydowała ozdobić Cnota, też sama dla siebie.
AUGUSTOWI KRÓLOWI że był on drogi, sprawiła,
TĘCZYŃSKIEGO też rodu dała miłością się cieszyć.
SARNA¹⁷ STRubiczów stąd nowe wzięła na siebie honory,
Ozdobiona tym oto herbu swojego przydatkiem:
Przydał koronę do hełmu KRÓL¹⁸, obosieczny¹⁹ zaś topór
Współ z bliźniaczym²⁰ ptakiem przydał mu dom TĘCZYŃSKICH.
Zasług te Twoich są godne Insignia; jakie zaś będzie
Ich, STRUBICZU, znaczenie, czasy przyszłe pokażą.

TOMASZ TRETER
Kustosz warmiński, sekretarz królewski
(przekład i transkrypcja – Tomasz Płóciennik)

Z heraldycznego punktu widzenia herb własny Macieja Strubicza (nadany mu w 1583 roku) stanowi ciekawy przypadek ewolucji herbu. Na początku stanowił on herb własny z indygenatu (Strubicz pochodził ze śląskiej rodziny Strubitzów), a następnie doszło do złączenia rodowego herbu z herbem cesarskim Topór rodu Tęczyńskich, po tym jak Strubicz został adoptowany przez

¹⁷ *Sarna* – choć w opracowaniach heraldycznych herbu mowa o danielu lub koźle w klejnocie (por. J.K. Ostrowski, *Księga herbowa rodów polskich*, t. 2, Warszawa 1897; J. Szymański, *Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku*, Warszawa 2001; T. Gajl, *Herbarz polski od średniowiecza do XX wieku*, Gdańsk 2007), Treter posługuje się łacińskim określeniem na samicę sarny (*caprea*), w nomenklaturze myśliwskiej nazywaną kozą. Być może jest to podyktowane jedynie względami metrycznymi: wiersz napisany został dystychem elegijnym, *capra* tworzyłaby niedozwolony w tym miejscu trochej, dodanie jednej głoski tworzy potrzebny daktyl.

¹⁸ Królewską koroną zwieńczone jest pole sercowe herbu.

¹⁹ *obosieczny* – w oryg. topór obosieczny, labrys (*bipennem*), mimo że zwyczajowo w herbie Topór jest on jednostronny.

²⁰ *bliźniaczym* – w oryg. dosłownie „bliźniaczym” (*alite ... gemino*) zamiast spodziewanego „dwugłowego” z herbu cesarskiego.

Gabriela Tarłę i Jana z Tęczyna²¹. Wprawdzie miedzioryt Makowskiego ukazujący pięciopolowy, rollwerkowy kartusz rozwiewa część wątpliwości związanych z wyglądem herbu²², warto jednak zwrócić uwagę, że utwór Tretera nie odpowiada w pełni dzisiejszym ustaleniom heraldycznym. Zamiast kozła w klejnocie wskazuje on sarnę (*caprea*). W stemmacie Tretera dochodzi do ciekawego podwojenia godeł w tarczy herbowej. Choć na rycinie Makowskiego (w polach I i IV) i wedle tradycji heraldycznej herb Topór jest jednostronny, Treter opisuje go jako topór obosieczny (*bipennem*). Podobnie w miejscu spodziewanego „dwugłowego” orła (pola II, III) Treter opisuje „bliźniaczego” (*alite ... gemino*). Można się zastanowić, czy nie jest to aluzja do powtórzonych po skosie godeł w czwórdzielnej tarczy herbowej, która została swoście podwojona za sprawą nobilitacji Tęczyńskich – początkowo pieczętowali się herbem Topór, lecz wraz z nobilitacją i nadaniem im godności hrabiowskiej przez cesarza Karola IV do herbu dołączyły dwugłowe orły²³.

To niejedyny utwór wierszowany autorstwa Tretera, którego brakuje w bibliografiach jego twórczości literackiej. Z dużą pewnością można przypisać mu ekfrazę portretu Radziwiłła „Sierotki” w ramie wydawniczej *Hierosolymitana Peregrinatio Illustrissimi Domini Nicolai Christophori Radzivili* (1601 i kolejne wydania) ze względu na umieszczony pod nią podpis: „T.T. C.V”, który można rozwinąć jako T[homas] T[reterus] C[anonicus] V[armiensis]²⁴. Nadal jednak pozostaje pytanie, kto jest autorem niesygnowanego utworu na cześć Radziwiłła na kolejnej stronie – *Prosphonema religionis ad Illustrissimum Ducem N. Ch. Radzivil*. Do dziś nierozstrzygnięta jest również kwestia wierszowanych dystychów towarzyszących znakom osobistym Tretera (herbowi mieszczańskiemu oraz impresie „HOC SAPE”), umieszczonym przez wydawcę Grzegorza Schönfelsa w ramie wydawniczej pośmiertnie opublikowanego dzieła Tretera *Symbolica vitae Christi meditatio* (1612)²⁵.

²¹ J. Szymański, op. cit., s. 270.

²² Na miedziorycie serce herbu jest zdecydowanie dzielone w skos, w klejnocie obok wyskakującego daniela znajduje się para skrzydeł jedynie po prawej stronie. Por. J.K. Ostrowski, op. cit., s. 55; J. Szymański, op. cit., s. 270; T. Gajl, op. cit.

²³ B. Czarski, op. cit., s. 111–113.

²⁴ In *Effigiem Ill[ustrissimi] D[omini] Nic[olai] Christ[ophori] Radz[ivilli] Ducis*, w: M. Radziwiłł, *Hierosolymitana Peregrinatio Illustrissimi Domini Nicolai Christophori Radzivili* [...] IV. *Epistolis compraehensa*, Brunsberga: Georg Schönfels, 1601, Ossol. XVII–15589 (wariant A), k.)(iij v: „DVM Solymae terras, Princeps RADIVILVS, adiret, Effigie tali conspiciendus erat./ Noveris hunc melius, peregrinaq[ue]; Regna videbis,/ Hoc ubi Legisti, candide Lector, opus. T.T. C.V.”.

²⁵ T. Treter, *Symbolica vitae Christi meditatio*, Brunsberga: Georg Schönfels, 1612, k. [Gg₃v–Gg₄r]; zob. J. Kiliańczyk-Zięba, *Wąż Miedziany i rzekoma nobilitacja. Przyczynek do biografii Tomasza Tretera*, „Terminus” 2023, t. 25, z. 2 (67) s. 236–237; por.

Druki okolicznościowe i wiersze pochwalne w ramie wydawniczej ze względu na swój doraźny charakter, wynikający z powiązania z danym wydarzeniem lub osobą, następczą więc sporo trudności. Przede wszystkim w kontekście badań atrybucyjnych przeszkodą jest ich rozproszenie, jako elementy ramy wydawniczej rzadko też są uwzględniane w opisach katalogowych. Co więcej, fakt istnienia wariantywnych druków, w których pierwsza składka (z kartą tytułową, dedykacją, wierszami pochwalnymi itp.) zmieniała się, utrudnia badania atrybucyjne nakierowane na odtworzenie dorobku pisarskiego danego autora. Kolejne wyzwanie to kwestia anonimowości – utwory te bowiem często są sygnowane jedynie inicjałami lub też nie zawierają żadnych danych umożliwiających identyfikację autora. Parateksty rzadko pochodziły od autora dzieła właściwego, stanowiły ogranicznik tekstu głównego, pełniły wielorakie funkcje pozaliterackie, a przy ich powstawaniu mogła brać udział więcej niż jedna osoba, w różny sposób związana z autorem i wydawanym tekstem²⁶. To wszystko utrudnia identyfikację i atrybucję omawianych tekstów, a w konsekwencji prowadzi do ich nieobecności w katalogach bibliotecznych i bibliografiach autorów pokroju Tretera.

Bibliografia – References

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłowskie, dział V, teka 219, nr 10 061.

Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłowskie, dział V, teka 378, nr 15 227a.

Opracowania

Alexandrowicz S., *Kartografia Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do XVIII wieku, Cartographia Magni Ducatus Lithuaniae XV–XVII saeculorum*, Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR 2012.

T. Chrzanowski, op. cit., s. 195. W wariantcie B *Hierosolymae peregrinatio* (Ossol. XVII, 5950) na verso karty [](6) znajduje się anagram sugerujący autora wiersza pochwalnego na cześć Tretera: „Anag[rammatis] Aut[hor] | VENIS LABORE VIRTVS” (Chrzanowski proponował odczytanie „Albertus Voreinius”), z kolei w *Symbolica vitae Christi meditatio* również pojawia się następująca gra słowna: „TU SORTEM TERAS” (k. Gg₄r: *Anagramma*).

²⁶ R. Ociecek, *Rama utworu* [hasło], w: *Słownik literatury staropolskiej (średniowiecze – renesans – barok)*, red. T. Michałowska przy współudziale B. Otwinowskiej, E. Sarnowskiej-Temeriusz, Wrocław 2002; eadem, *O różnych aspektach literackiej ramy wydawniczej w książkach dawnych*, w: *O literackiej ramie wydawniczej w książkach dawnych*, red. R. Ociecek, Katowice 1990.

- Birkenmajer L., *Wiadomość o mapie geograficznej Litwy Tomasza Makowskiego (z roku 1613) uważanej za zaginioną*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Akademii Umiejętności” 1913, t. 18, nr 4, s. 24–25.
- Buczek K., *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku: zarys analityczno-syntezy*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1963.
- Buczek K., *Dzieje kartografii polskiej w czasach Stefana Batorego*, Warszawa: s.n. 1933 (odbitka z „Wiadomości Służby Geograficznej” 1933, nr 2).
- The catalogue of the book collection of the Jesuit College in Braniewo held in the University Library in Uppsala*, t. 2: *The 16th and 17th century books*, oprac. M. Spankowski, red. S. Szyller, J. Trypućko, Warszawa–Uppsala: Biblioteka Narodowa, Universitetsbibliotek 2007.
- Chrzanowski T., *Działalność artystyczna Tomasza Tretera*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1984.
- Czarski B., *Stemmaty w staropolskich książkach, czyli rzecz o poezji heraldycznej*, Wilanów: Muzeum Pałac w Wilanowie 2012.
- Estreicher K., *Bibliografia staropolska*, t. 26, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego 1915.
- Gajl T., *Herbarz polski od średniowiecza do XX wieku*, Gdańsk: L&L 2007.
- Kiliańczyk-Zięba J., *Wąż Miedziany i rzekoma nobilitacja. Przyczynek do biografii Tomasza Tretera*, „Terminus” 2023, t. 25, z. 2 (67), s. 221–242. DOI: <https://doi.org/10.4467/20843844TE.23.011.18199>
- Niedźwiedz J., *Mercator's Lithuanian–Russian borderlands: „Russiae pars amplificata” (1595) and its Polish sources*, „Imago Mundi” 2019, t. 71, nr 2, s. 151–172. DOI: <https://doi.org/10.1080/03085694.2019.1607042>
- Nowy Korbut. *Piśmiennictwo staropolskie: hasła osobowe N–Ż*, oprac. zespół pod kier. R. Pollaka, Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1965.
- Ocieczek R., *O różnych aspektach literackiej ramy wydawniczej w książkach dawnych*, w: *O literackiej ramie wydawniczej w książkach dawnych*, red. R. Ocieczek, Katowice: Uniwersytet Śląski 1990, s. 7–19.
- Ocieczek R., *Rama utworu* [hasło], w: *Słownik literatury staropolskiej (średniowiecze – renesans – barok)*, red. T. Michałowska przy współudziale B. Otwinowskiej, E. Sarnowskiej-Temeriusz, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 2002, s. 775–779.
- Ostrowski J.K., *Księga herbowa rodów polskich*, t. 2, Warszawa: skł. gł. ksiąg. B. Bolcewicz 1897.
- Pelc J., *Obraz – słowo – znak. Studium o emblematach w literaturze staropolskiej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1973.
- Polski słownik biograficzny*, t. 55, z. 1, Kraków: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk 2023.
- Radziwiłł M., *Hierosolymitana Peregrinatio Illustrissimi Domini Nicolai Christophori Radzivili [...] IV. Epistolis compraehensa*, Brunsberga: Georg Schönfels 1601.
- Szymański J., *Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku*, Warszawa: DiG 2001.
- Treter T., *Symbolica vitae Christi meditatio*, Brunsberga: Georg Schönfels 1612.
- Widacka H., *Nieznane miedzioryty heraldyczne Tomasza Makowskiego*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej” 2003, nr 1/164, s. 46–49.

Alicja Bielak

***In stemma Matthiae Strobicz* Tomasza Tretera a problem atrybucji drukowanych utworów okolicznościowych. Komunikat**

Streszczenie. Postać Tomasza Tretera, artysty i pisarza, pełniącego funkcję sekretarza królów i biskupa Stanisława Hozjusza, cieszy się w ostatnich latach żywym zainteresowaniem badaczy. O ile twórczość artystyczna doczekała się szczegółowych analiz, o tyle literacka pozostaje niezbadana do tego stopnia, że nie jest znany nawet jej korpus. Do dorobku pisarskiego Tretera należałoby bowiem zaliczyć literaturę okolicznościową rozsianą po drukach ulotnych i w paratekstach. **Celem** niniejszego komunikatu jest omówienie i przekład stemmatu na herb Macieja Strubicza *De insignibus*, zawartego w okolicznościowym druczku *Epigrammata in stemma Generosi Nobiliss[imi]que Viri D. Matthiae Strobicz, S.R.M. Secretarii, Equ[itis] Poloni* (Brunsberga: Georg Schönfels, 1603). Utwór nie był przypisywany dotąd Treterowi, więc komunikat, poza udostępnieniem przekładu, umiejscawia go w sieci kontaktów Tretera, może też stanowić punkt wyjścia dalszych poszukiwań spuścizny poetyckiej kanonika warmińskiego. Przykład ten stanowi asumpt do zwrócenia uwagi na problemy atrybucji i katalogowania tego rodzaju utworów.

Słowa kluczowe: stemmat, epigramat, Tomasz Treter, Maciej Strubicz.

Tekst wpłynął do Redakcji 3 czerwca 2025 roku.

Alicja Bielak – dr, ukończyła literaturoznawstwo (2015), a następnie obroniła doktorat z kulturoznawstwa i nauk o religii (2019) na Uniwersytecie Warszawskim. W latach 2018–2021 wykładała na Wydziale Artes Liberales UW. Od 2020 roku jest adiunktką w IFIS PAN, gdzie prowadzi badania w ramach projektu ERC „From East to West, and Back Again. Student Travel and Transcultural Knowledge Production in Renaissance Europe” (PI: Valentina Lepri). Do jej zainteresowań badawczych należy piśmiennictwo nowożytne ze szczególnym uwzględnieniem historii książki, emblematyki oraz metod strukturyzowania wiedzy. Jest członkinią Zarządu Society for Emblem Studies oraz redakcji czasopisma „Emblematica: Essays in Word and Image”; stypendystką Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej (Stypendium START 2022), Herzog August Bibliothek w Wolfenbüttel (2021) oraz Instytutu LECTIO, Katholieke Universiteit Leuven (2022/2023); autorką monograficznej edycji dzieła Marcina Hińczy pt. *Plęsy Aniołów* (IBL, seria Biblioteki Pisarzy Staropolskich, 2019) i książki *Słowo, obraz i dźwięk w Graduale de Sanctis ze zbiorów krakowskich karmelitów* (Universitas 2022, współautor: Marek Bebak), a także kierowniczką projektów (Damentowy Grant, Preludium, NPRH). Od 2022 roku kieruje projektem NPRH pt. „Daniel Naborowski – poeta, medyk, dyplomata na dworze Radziwiłłów”.